

EL PARTIT JUDICIAL DE DÉNIA DAVANT LA GRIP DE 1918-19 (1)

M.Y. FRASÉS PORTOLÉS
A.M. MORELL SAPENA
M.J. MULET PONS
J.R. NOGUERA PONS
S. PÉREZ ROIG (2)

1. INTRODUCCIÓ

El treball preten d'establir una aproximació al esdeveniments que visqué el partit judicial de Dénia durant l'epidèmia de 1918/19. L'objecte de la investigació no és tant d'examinar tot el conjunt de problemes provocats per una catàstrofe demogràfica i sanitària, com la de l'epidèmia d'aquells anys, sinó d'analitzar les actituds de la societat davant de la malaltia epidèmica, donant prioritat allò que podríem denominar «història social de la grip».

La pandèmia de grip 1918/19 ha estat considerada com una de les pitjors pestilències que ha patit la humanitat; tot i mostrant el seu caràcter de malaltia social. La mortalitat provocada per la grip i les seues complicacions foren molt superiors a la d'anteriors epidèmies i pandèmies, i el que és més important, contràriament al que venia passant, es canvià els grups de risc, d'edats extremes (xiquets i vells) a adults joves. Això va dur una situació d'autèntica catàstrofe social: «els homens dubten fins de l'aire que respiren, de l'aigua que beuen, tenen por dels difunts, dels vius i d'ells mateixos. Es desequilibrada tota l'estructura social, econòmica i política».

L'Estat espanyol va estar afectat per tres onades epidèmiques: primavera del 18, tardor del mateix any i l'última dintre dels primers mesos de 1919. El País Valencià fos afectat principalment en octubre de 1918 per la segona onada epidèmica, i a la que s'adjudica el major índex de mortalitat a nivell nacional. Es pot dir que finalitzada l'epidèmia havia estat afectada un poc més del 50% de la població espanyola.

2. MATERIAL I MÈTODE

Amb la finalitat de conèixer l'impacte de l'epidèmia a la zona estudiada disposàvem de les següents fonts d'informació:

Registre Civil. Ens va permetre d'analitzar les defuncions en el quinquenni 1915/19 amb l'objecte de poder comparar els anys d'epidèmia amb els anys de mortalitat ordinària.

Cal assenyalar que en Teulada no hi han dades referents al període juny-desembre de 1917, desembre de 1918 i tot l'any 1919; i que en Mirafior manca íntegrament el llibre de defuncions corresponent al 1918/19.

De tot el que allí consta, anotàvem la data de defunció, edat, estat civil i causa de mort.

Actes dels plenaris dels Ajuntaments i dels llibres de les Juntes Locals de Sanitat, des de la primavera de 1918 fins a la de 1919.

Cal destacar que en moltes de les poblacions no es disposava dels llibres d'actes per haver estat aquests destruïts tant en la guerra civil com després per la deixadesa dels encarregats de la seua conservació. Només hem trobat informació d'interès a les localitats de Dénia, Gata i Pedreguer.

Història oral. En un principi pensàvem que la població de 70 anys en avant podria aportar-nos una valiosa informació parlant-nos de com van viure l'epidèmia, si van tenir algun familiar o ells mateixos foren afectats, les mesures preses per evitar el contacte amb les fonts d'infecció que havien estat estimades (aigua, aliments, roba,...), si anaven a la feina amb normalitat, que feien amb els cadàvers, i moltes coses més.

Tot i això, quina fos la nostra sorpresa al descobrir la poca gent que recorda amb claredat els fets passats. Dos són els factors, al nostre pareixer, principals responsables d'aquesta situació. En primer lloc, que gran part de la població que llavors tenia edat suficient per recordar-se de les coses, avui ja ha mort. En segon lloc, confusió amb la darrera epidèmia de còlera i altres «passes».

Fins i tot hi ha consciència entre la població de que l'epidèmia de grip va fer molt de mal. La majoria de la gent al voltant dels 40 anys ha sentit parlar del que s'anomenava «la cucarata».

3. RESULTATS

L'elevat nombre de poblacions incloses en el partit judicial en va obligar a distribuir-les en tres grups (Dénia, Verger/Ondara i Gata/Pedreguer) seguint els criteris de vies de comunicació.

Pel que fa a les conseqüències demogràfico-sanitàries, malgrat que el més adequat haguera estat presentar les dades de mortalitat per grip de forma estandaritzada, per problemes de disponibilitat d'informació presentarem els resultats amb relació al total de defuncions.

3.1. La mortalitat

Distribució per anys

En aquests cinc anys es donen 4.308 defuncions de les que 276 corresponen a la grip. Si separem els anys epidèmics dels de la mortalitat ordinària es veu que 197 defuncions per grip es donen en 1918 (16'71% de totes les defuncions d'aquest any) i 42 en el 1919 (5'06%).

Hi ha diferències prou significatives en l'anàlisi per grups de municipis. En el grup de municipis d'Ondara/Verger és on s'observa una major mortalitat relativa per grip (22'53% sobre la mortalitat total del grup en aquest any), seguit de Dénia (18'23%) i més lluny queda Gata/Pedreguer (14%). Pel que fa a l'any 1919, Ondara/Verger segueix estant el grup de poblacions més afectades (7'19%), seguit de Gata/Pedreguer (5'88%) i Dénia amb el 2'38%.

Distribució per mesos

El partit judicial de Dénia fos afectat principalment en octubre i novembre de 1918, coincidint amb la segona onada epidèmica. Cal destacar la poca incidència de la primera onada en les poblacions estudiades.

Distribució per grups d'edat

Al analitzar la distribució per grups d'edat es nota un canvi en el patró de mortalitat respecte al dels anys no epidèmics. Augmenta la mortalitat en els grups d'edat de 20-39 i 5-19 anys.

3.2. Anàlisi de la morbiditat

No es disposa de xifres oficials del nombre d'afectats (fins 1919, avançada la segona onada, les autoritats no fan de la grip una malaltia de declaració obligatòria), el que ens porta a una impossibilitat de conèixer la morbiditat de l'epidèmia a la zona estudiada. Així i tot tenim referències de la morbiditat en la població de Dénia mitjançant una carta de l'Inspector Municipal de Sanitat al batle de Dénia on diu: «desde el día 17 de septiembre de 1918 en que se registraron los primeros casos hasta el día 19 de noviembre de 1918 en que se anotó el último hubo 1.097 invasiones, siendo atacada el 8'8% de la población».

3.3. Mesures i reaccions

Es va donar una gran importància a les condicions higiènico-sanitàries de la població, i així es recull en el corresponent llibre d'actes de la Junta de Sanitat de Dénia, «la falta de condiciones higiénicas de las casas, el hacinamiento y la miseria ha sido el trípode sobre el que se ha asentado en malhadado germen [...] la epidemia ha desaparecido, cuando espontáneamente no ha encontrado un campo adecuado para su destructora labor, no por las medidas de desinfección».

Per altra banda, la gran quantitat de mesures sanitàries i socials preses per les autoritats ens dona una idea prou clara de la important repercussió social de l'epidèmia. Es formen llatzerets; es creen Juntas Locals de Subsistència, regulant els preus dels aliments i es prega a la Companyia d'Aigua Potable que facilite l'adquisició de la mateixa a la població; es creen brigades temporals de neteja i desinfecció; es lloguen més metges, facilitant el seu transport per visitar els malalts; es controla a la gent que ve d'altres pobles dels que es tenen notícies d'una gran afectació per la grip; i es parla de suprimir els sepelis, soterrant els difunts abans de les vint i quatre hores de la mort, així com d'ampliar el cementiris.

4. CONCLUSIONS

L'anàlisi de tota la informació ens confirma que la pandèmia es va comportar com una veritable malaltia social al Partit Judicial de Dénia, amb necessitat de prendre mesures a nivell social, higiènic, sanitari i econòmic.

El grup de poblacions més afectat va ésser el d'Ondara/Verger; el mes de major mortalitat fos octubre de 1918, coincidint amb la segona onada epidèmica; i la població més afectada foren els adults joves.

La grip, tal com havia ocorregut amb el còlera en el segle XIX, va posar de manifest les desigualtats socials davant la malaltia i la mort, en aquest cas davant l'«influenza».

NOTES

- (1) Aquest treball forma part d'una investigació més ampla finançada per l'Institut «Juan Gil-Albert» («La societat alacantina davant la grip de 1918/19». Investigació Jove, convocatòria de 1989).
- (2) Seminari d'Epidemiologia Històrica del País Valencià. Divisió d'Història de la Medicina. Departament de Salut Comunitària. Universitat d'Alacant.

BIBLIOGRAFIA

Fons:

Registres civils de les localitats del Partit Judicial de Dénia.
Llibre d'Actes de la Junta Local de Sanitat de Dénia. ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE DÉNIA (AHD).
Llibres d'Actes dels Plenaris dels Ajuntaments, 1918/19. Dénia (AHD), Gata i Pedreguer.

Bibliografia:

BERNABEU MESTRE, J., «La actualitat historiogràfica de la història social de la enfermedad». Boletín de la ADEH, 1989; 3: 23-36.
BERNABEU MESTRE, J. (coord.), «La ciutat davan el contagi. Alacant i la grip de 1918/19». València, Conselleria de Sanitat i Consum, 1990 (en premsa).
BARDET, J.P.; BOURDELAIS, P.; GUILLAUME, P.; LEBRUN, F.; QUÉTEL, C.L., «Peurs et terreurs face à la contagion». París: Fayard, 1988; 442.
OLAGÜE DE ROS, G., «La epidemia europea de gripe de 1708/1709». Dynamis, 1981; 1: 51/86.

TAULES I GRÀFIQUES

ESTUDI DE LA MORTALITAT (total i per grip) EN EL PARTIT JUDICIAL DE DÈNIA. 1915/19

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
Verger-Ondara ...	413	3	0'73	184	41	22'53	153	11	7'19
Dènia	633	6	0'95	395	72	18'23	252	6	2'38
Gata-Pedreguer ..	1.253	28	2'23	600	84	14'00	425	25	5'88
TOTAL	2.299	37	1'61	1.179	197	16'71	830	42	5'06

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

DEF. PER GRIP EN DÈNIA, 1915/1959 (Partit Judicial)

Distribució per sexe. (Registres civils de Dènia)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
Varón	1.194	15	1'25	632	109	17'25	398	15	3'77
Hembra	1.105	22	1'99	547	88	16'09	432	27	6'25

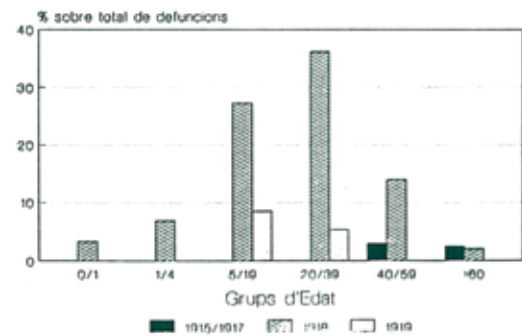
MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

DEFUNCIONS PER GRIP EN DÈNIA, 1915/1919 *Distribució per grups d'edat. (Registre Civil de Dènia)*

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
0-1	72	0	0	30	0	0	27	0	0
1-4	71	0	0	31	3	9'68	30	1	3'33
5-19	50	0	0	49	13	26'53	35	3	8'6
20-39	84	0	0	129	47	36'43	38	2	5'3
40-59	103	2	1'94	51	7	13'72	33	0	0
≥ 60	253	4	1'58	105	2	1'90	89	0	0
TOTAL	633	6	0'95	395	72	18'23	252	6	2'38

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

Def. per grip en Dènia 1915/19 Distribució per grups d'edat

Registre civil de Dènia

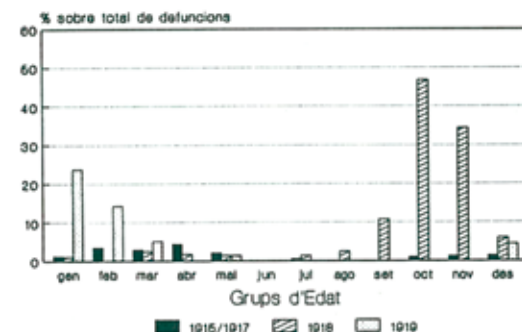
DEFUNCIONS PER GRIP EN DÈNIA. 1915/1919 (Partit Judicial)

Distribució per mesos. (Registres civils de Dènia)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
Gener	244	3	1'22	98	1	1'02	100	23	23
Febrer	209	6	2'87	76	0	0	56	8	14'28
Març	213	6	2'82	82	2	2'43	81	4	4'34
Abril	183	8	4'37	61	1	1'63	92	1	1'1
Maig	191	5	2'62	72	1	1'38	73	1	1'36
Juny	147	0	0	52	0	0	46	0	0
Juliol	182	2	1'10	72	1	1'38	55	0	0
Agost	192	0	0	85	2	2'35	44	0	0
Setembre ..	154	0	0	34	10	11'9	42	0	0
Octubre ...	183	2	1'08	286	133	46'5	66	1	1
Novembre ..	175	2	1'14	127	40	31'5	82	0	0
Desembre .	226	3	1'32	84	6	7'14	93	4	4'3
TOTAL ..	2.299	37	1'61	1.179	197	16'71	830	42	5'06

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

Def. per grip en Dènia Distribució per mesos 1915/1919

Registres civils de Dènia

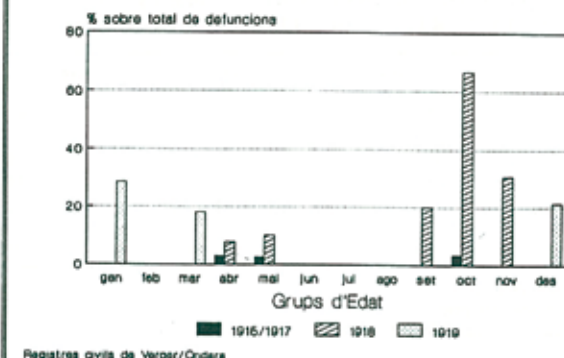
DEFUNCIONS PER GRIP EN ONDARA/VERGER.
1915/1919

Distribució per mesos. (Registres civils)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
Gener	43	0	0	11	0	0	17	4	23'53
Febrer	38	0	0	14	0	0	7	0	0
Març	41	0	0	10	0	0	23	4	17'39
Abril	34	1	2'94	13	1	7'69	22	0	0
Maig	40	1	2'5	10	1	10	11	0	0
Juny	25	0	0	8	0	0	8	0	0
Juliol	33	0	0	9	0	0	12	0	0
Agost	32	0	0	17	0	0	2	0	0
Setembre	21	0	0	15	3	20	3	0	0
Octubre	28	1	3'57	48	32	66'66	15	0	0
Novembre	26	0	0	15	4	26'66	16	0	0
Desembre	52	0	0	14	0	0	17	3	17'64
TOTAL	413	3	0'73	184	41	22'28	153	11	7'19

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

Def. per grip en Verger/Ondara
Distribució per mesos 1915/1919

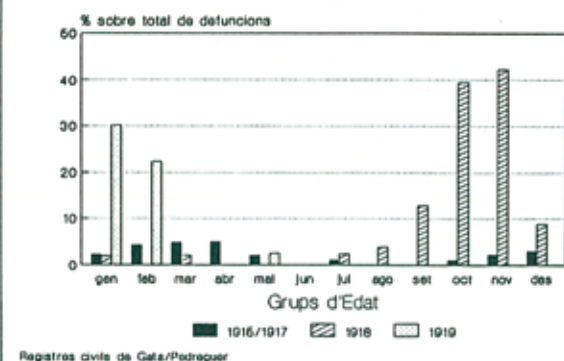
DEFUNCIONS PER GRIP EN GATA/PEDREGUER
1915/1919

Distribució per mesos. (Registres civils)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
Gener	137	3	2'19	55	1	1'82	53	16	30'8
Febrer	118	5	4'24	44	0	0	36	8	22'22
Març	113	5	4'42	49	1	2'04	36	0	0
Abril	102	5	4'9	35	0	0	51	0	0
Maig	102	1	0'98	39	0	0	41	1	2'44
Juny	84	0	0	28	0	0	19	0	0
Juliol	97	1	1'03	43	1	2'32	21	0	0
Agost	113	0	1'91	52	2	3'85	28	0	0
Setembre	95	0	0	39	6	15'38	23	0	0
Octubre	101	1	0'99	86	34	39'53	33	0	0
Novembre	90	2	2'22	85	33	38'82	41	0	0
Desembre	101	1	0'99	45	6	13'33	43	0	0
TOTAL	1.253	24	1'91	600	84	14	425	25	5'88

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

Def. per grip en Gata/Pedreguer
Distribució per mesos 1915/1919

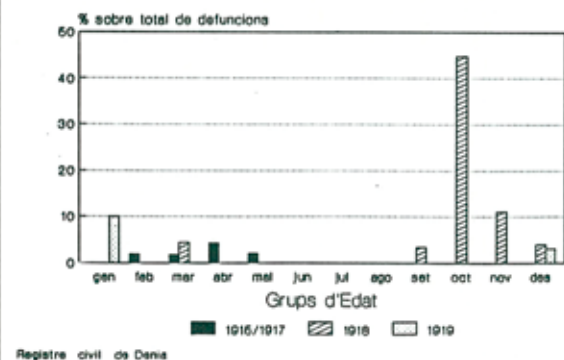
DEFUNCIONS PER GRIP EN DÈNIA. 1915/1919

Distribució per mesos. (Registre Civil de Dènia)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
Gener	64	0	0	32	0	0	30	3	10
Febrer	53	1	1'89	18	0	0	13	0	0
Març	59	1	1'69	23	1	4'35	22	0	0
Abril	47	2	4'95	13	0	0	19	1	5'26
Maig	49	1	2'04	23	0	0	21	0	0
Juny	39	0	0	16	0	0	19	0	0
Juliol	52	1	1'92	20	0	0	22	0	0
Agost	47	0	0	16	0	0	14	0	0
Setembre	38	0	0	30	1	3'33	16	0	0
Octubre	54	0	0	152	67	44'07	18	1	5'55
Novembre	59	0	0	27	3	11'11	25	0	0
Desembre	73	0	0	25	1	4	33	1	3'03
TOTAL	633	6	0'95	395	73	18'48	252	6	2'38

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

Def. per grip en Dènia
Distribució per mesos 1915/1919

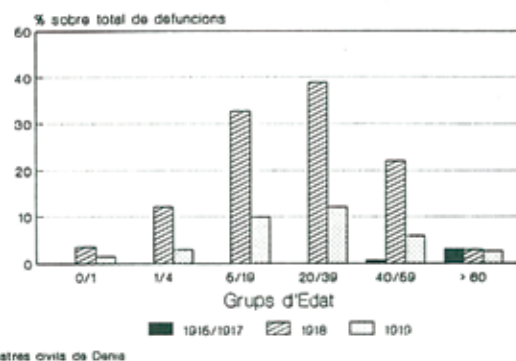
DEFUNCIONS PER GRIP EN DÈNIA. 1915/19
(Partit Judicial)

Distribució per grups d'edat (Registres civils de Dènia)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
0-1	225	1	0'44	108	3	2'77	72	1	1'38
1-4	198	0	0	121	15	12'40	70	3	4'28
5-19	146	1	0'69	116	36	31'03	72	7	9'72
20-39	278	0	0	260	100	38'46	124	15	12'09
40-59	337	6	1'8	146	31	21'23	105	6	5'71
60	1.124	29	2'58	428	12	2'8	387	10	2'58
TOTAL	2.299	37	1'61	1.179	197	16'71	830	42	5'06

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat de grip/total.

Def. per grip en Denia 1915/19
Distribució per grups d'edat

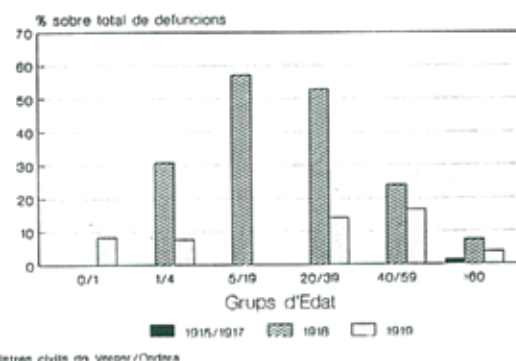
DEFUNCIONS PER GRIP EN ONDARA/VERGER. 1915/19

Distribució per grups d'edat. (Registres civils)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
0-1	37	1	2'7	15	0	0	12	1	8'3
1-4	31	0	0	25	4	16	13	1	7'6
5-19	32	0	0	15	8	53'33	7	0	0
20-39	42	0	0	35	18	51'43	21	3	14'2
40-59	57	0	0	24	6	25	20	3	15
60	214	2	0'93	70	5	7'14	30	3	3'77
TOTAL	413	3	0'73	184	41	22'28	153	11	7'19

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

Def. per grip en Verger/Ondara
Distribució per grups d'edat, 1915/19

DEFUNCIONS PER GRIP EN GATA/PEDREGUER. 1915/1919

Distribució per grups d'edat. (Registres civils)

	1915/17			1918			1919		
	MT.	G.	%	MT.	G.	%	MT.	G.	%
0-1	116	0	0	63	3	4'83	33	0	0
1-4	87	0	0	65	8	12'30	27	1	3'7
5-19	64	1	1'56	52	15	28'84	30	4	13'3
20-39	152	0	0	96	35	36'46	65	10	15'4
40-59	177	4	2'26	71	18	25'35	52	3	5'8
60	657	23	3'5	253	5	1'97	218	7	3'2
TOTAL	1.253	28	2'23	600	84	14	425	25	5'88

MT.: mortalitat total.
G.: mortalitat per grip.
%: mortalitat relativa de grip/total.

Def. per grip en Gata/Pedreguer
Distribució per grups d'edat, 1915/19

